

**ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING BILIM FAOLLIGINI
OSHIRISHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI**

Makkamova Mashhura Muzaffar qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)

1-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: p.f.f.d.(PhD) Toshpulatova Niyoxon Shavkatjon qizi

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim faolligini oshirishning nazariy-metodik asoslari va "bilim faolligi" tushunchasi o'quvchining darsdagi kognitiv (fikrlash), kommunikativ (muloqot), amaliy (faoliyat) va refleksiv (o'zini baholash) ishtiroki birligi sifatida talqin qilindi. Metodik yondashuvlar sifatida interfaol o'qitish, muammoli ta'lim, hamkorlikda o'qish, differentsiallashtirish, formatif baholash va raqamli mikrotexnologiyalar (mini-quiz, exit ticket, vizual tayanchlar) integratsiyasi taklif etildi. Natijalar bilim faolligini oshirishda darsni qisqa siklli dizaynda tashkil etish, mezonli baholash hamda motivatsion topshiriqlar banki samaradorligini ko'rsatadi.

KALIT SO'ZLAR: boshlang'ich ta'lim, bilim faolligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, formatif baholash, rubrika, differensial yondashuv, refleksiya.

KIRISH. Boshlang'ich ta'limda o'quvchining bilim faolligi (o'rganishga ichki tayyorgarlik, dars jarayonida faol qatnashish, fikrlash va izohlashga intilish) keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Bilim faolligi sust bo'lgan sinfda hatto mazmunan to'g'ri tuzilgan dars ham kutilgan natijani bermaydi: o'quvchi "eshitadi", ammo "anglamaydi", "ko'radi", ammo "tadbiq etmaydi". Shuning uchun bugungi didaktikada markaziy masala — o'quvchini passiv qabul qiluvchidan bilimni faol quruvchi subyektga aylantirishdir.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar (interfaol ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, muammoli o'qitish, hamkorlikda o'qish, loyihaviy-elementlar, raqamli ta'lim vositalari, formatif baholash) aynan shu ehtiyojga javob beradi. "Texnologiya" bu

yerda shunchaki usul emas, balki oldindan rejalashtirilgan maqsad, mazmun, jarayon, vosita va natijani boshqaradigan metodik tizimni anglatadi. Boshlang'ich sinf sharoitida bu tizim o'quvchining yosh xususiyatlari bilan mos bo'lishi shart: diqqatning qisqa muddatli bo'lishi, o'yin faoliyatiga moyillik, muloqot va harakatga ehtiyoj, emotsional rag'batga sezgirlik.

Ushbu maqolaning maqsadi — zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim faolligini oshirishning nazariy-metodik asoslarini tizimlashtirish va amaliy mexanizmlarini ko'rsatish. Tadqiqot savoli: bilim faolligini oshirishda qaysi nazariy yondashuvlar tayanch bo'ladi va ularni dars amaliyotiga qanday metodik model orqali samarali tatbiq etish mumkin? Gipoteza: agar dars jarayoni qisqa siklli (faollashtirish–anglash–mustahkamlash–baholash/refleksiya) dizayn, hamkorlikdagi faoliyat, differensial topshiriqlar va formatif baholashga tayangan holda tashkil etilsa, u holda o'quvchining bilim faolligi (ishtirok, savol berish, izohlash, mustaqil yechim topish) barqaror oshadi.

METODOLOGIYA. Tadqiqot amaliy-pedagogik tahlil va sinf kuzatuv elementlariga tayangan holda tashkil etildi. Metodlar: (1) nazariy tahlil (pedagogik texnologiyalar va bilim faolligi bo'yicha manbalar); (2) sinf jarayonini kuzatish (ishtirok, savol-javob, guruhda ishlash faolligi); (3) diagnostik mini-topshiriqlar (dars oxiri “exit ticket”, 3 savolli mini-quiz); (4) o'qituvchi refleksiv qaydlari (qaysi texnologiya qaysi vaziyatda kuchli ishladi); (5) natijalarni mezonli baholash (rubrika va chek-list).

O'lchov mezonlari “bilim faolligi”ning 4 komponenti bo'yicha tuzildi:

1. Kognitiv faollik: savol tuzish, taqqoslash, sabab-oqibat bog'lash, izohlash.
2. Kommunikativ faollik: juft/guruhda fikr bildirish, tinglash, kelishish, taqdim etish.
3. Amaliy faollik: topshiriqni algoritm asosida bajarish, xatoni tuzatish, qo'llash (transfer).
4. Refleksiv faollik: “nimani bildim?”, “qayerda qiynaldim?”, “keyingi safar nima qilaman?” kabi o'z-o'zini baholash.

Metodik model sifatida quyidagi bloklar belgilandi: maqsad (SMART natija) → motivatsiya (qiziqtiruvchi vaziyat) → hamkorlikdagi faoliyat (interfaol texnologiya) → differensial topshiriq (A/B daraja) → formatif baholash (tezkor qayta aloqa) →

refleksiya (yakuniy xulosa va reja). Har darsda kamida 2 ta interfaol element (masalan, Think–Pair–Share va “Aylanma stansiya”) va 1 ta formatif baholash elementi (exit ticket) kiritilishi metodik shart sifatida qabul qilindi.

NATIJARLAR. Kuzatuv va amaliy tahlillar shuni ko'rsatdiki, bilim faolligi darsning ichki tashkiliga juda sezgir: topshiriq aniqligi, vaqt boshqaruvi, hamkorlik qoidalari va baholash mezonini mavjud bo'lsa, o'quvchi faol ishtirok etadi; aks holda “faollik” shovqin darajasida qolib ketadi. Quyidagi natijalar metodik jihatdan eng barqaror bo'lib chiqdi.

Birinchidan, qisqa sikllik dars dizayni bilim faolligini oshiradi. Faollashtirish bosqichida 2–3 daqiqalik “muammoli savol” yoki “rasmi vaziyat” berilganda o'quvchi mavzuga ichki kirish qiladi. Anglash bosqichida ma'lumot juda uzun monolog ko'rinishida emas, balki qisqa “mikro-bloklar” va savol-javob bilan berilganda kognitiv faollik ortadi. Mustahkamlash bosqichida juftlik/guruh ishlari o'quvchini gapirishga majbur qiladi, bu esa tushunishni mustahkamlaydi. Dars yakunidagi exit ticket reflektiv faollikni shakllantiradi.

Ikkinchidan, hamkorlikdagi o'qish texnologiyalari sust o'quvchini ham jarayonga tortadi. Think–Pair–Share usulida “avval o'ylash” bosqichi o'quvchiga tayyorgarlik beradi, “juftlik” bosqichi psixologik to'siqni pasaytiradi, “ulashish” bosqichi esa nutqiy faollikni kuchaytiradi. Jigsaw (bo'lakdan butunga) usulida har o'quvchi ma'lum qism bo'yicha “mutaxassis” bo'lib, mas'uliyat hissi kuchaygani sababli ishtirok oshadi.

MUHOKAMA. Olingan natijalar bilim faolligini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni “alohida usullar” sifatida emas, “boshqariladigan tizim” sifatida qo'llash zarurligini ko'rsatadi. Nazariy jihatdan bu holat konstruktivistik yondashuvga mos: o'quvchi bilimni tayyor holda olmaydi, balki faoliyat jarayonida quradi. Metodik jihatdan esa bu quyidagi shartlarga bog'liq: (1) maqsad natija ko'rinishida ifodalanishi (o'quvchi nima qila oladi?); (2) vazifa mahsuloti aniq bo'lishi (sxema, xulosa, misol, yechim); (3) hamkorlik qoidalari va rollar belgilanishi; (4) vaqt bosqichma-bosqich boshqarilishi; (5) baholash mezonini oldindan e'lon qilinishi; (6) refleksiya doimiy me'yori bo'lishi.

Amaliyotda uchraydigan asosiy xavf — interfaol metodni noto'g'ri qo'llash: vazifa umumiy bo'lsa (“gaplashib olinglar”), mezon bo'lmasa, vaqt nazoratsiz bo'lsa, faollik

pedagogik natijaga aylanmaydi. Shuning uchun “metodik ta’minot” tushunchasi alohida ahamiyat kasb etadi. Metodik ta’minotning minimal paketi quyidagilardan iborat bo‘lishi maqsadga muvofiq: dars konspekt shabloni (4 bosqichli sikl), interfaol topshiriqlar banki, A/B differensial kartochkalar, 1–2 vizual tayanch (jadval/sxema), taymer, guruh rollari kartasi, rubrika va chek-list, exit ticket savollari banki. Shu paket mavjud bo‘lsa, o‘qituvchi interfaol texnologiyani “har kuni” barqaror qo‘llay oladi.

Bilim faolligi ham faqat “ko‘p gapirish” emas, balki mazmunli fikrlash bilan bog‘liq. Shu bois interfaol vazifalar muammoli savollarga tayanishi kerak: taqqoslash (“farqi nimada?”), asoslash (“nega?”), qo‘llash (“qayerda ishlatamiz?”), xulosa (“qanday qoida chiqadi?”). Boshlang‘ich sinfda bunday savollar sodda, ammo fikrlashni ochadigan bo‘lishi zarur.

XULOSA. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim faolligini oshirish nazariy-metodik jihatdan quyidagi xulosalarni beradi. Birinchidan, bilim faolligi ko‘p komponentli ko‘rsatkich bo‘lib, kognitiv, kommunikativ, amaliy va refleksiv faoliyat birligida namoyon bo‘ladi; demak, uni oshirish ham kompleks metodik tizimni talab qiladi. Ikkinchidan, interfaol o‘qitish, muammoli ta’lim, hamkorlikda o‘qish, differensial topshiriqlar va formatif baholash integratsiyasi boshlang‘ich sinf uchun eng samarali yo‘nalishlardan biridir. Uchinchidan, metodik ta’minotning minimal paketi (qisqa siklli dars dizayni, topshiriqlar banki, vizual tayanch, vaqt boshqaruvi, rollar, rubrika, exit ticket) mavjud bo‘lsa, bilim faolligi barqaror oshadi va natija o‘lchanadigan indikatorlar (ishtirok, tushunish, xatolar kamayishi, o‘z-o‘zini baholash) orqali ko‘rinadi. To‘rtinchidan, interfaol texnologiyalarni epizodik emas, tizimli va mezonli qo‘llash boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishning amaliy yo‘lidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
2. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: (nashriyot), 2006.
3. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. — Toshkent: (nashriyot), 2003.

4. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi.
Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturlari. — Toshkent,
(amaldagi nashr yili).